

SZELESTEI N. LÁSZLÓ: BÉL MÁTYÁS KÉZIRATOS HAGYATÉKÁNAK KATALÓGUSA

Valójában arra lenne szükség, hogy a nagy elődök szellemi hagyatéka folyamatosan eleven összetevőjét alkossa tudatunknak, hiszen mai ismereteink akaratlanul is részben arra alapozódnak. Ám jobára alig több jámbor óhajnál, hogy szüntelen bennünk éljen mindaz, amivel ők gyarapították múltban gyökerező tudásunkat. Így hát annak is örülnünk kell, ha legalább kerek évfordulók adta alkalmak fel-felvillantják s valamennyire szétsugározzák: mit alkottak művelődésünk kiváló előrevívői egykoron, s mit jelent az ma számunkra. De aligha legmegfelelőbb indíték a megemlékezésre, ha ez — a fő munkásságától gyakran eltérő történeti körülményekhez fűződő — születés és halál jubileumához kapcsolódik, annál kevésbé, mert az előbbi még csak a jövőnek szóló ígéretet rejtett magában, az utóbbi pedig nemegyszer időnek előtte vetett véget a teremtő tevékenységnek, vagy éppen már akkor következett be, midőn az emlékezetnek kívánatos ébren tartását, ha a valóban jelentős múltbeli alkotómunkának földidézése, s nem is csupán kerek évfordulók alkalmával, maguknak a kimagasló teljesítményeknek megszületéséhez és érvényre jutásához kapcsolódnék. Mégpedig nem pusztán az érdemek előszámolásából s méltatásából állna a megemlékezés, mintegy a halotti búcsúztatók szokását idézve vissza, hanem az egykori társadalmi-kulturális helyzethez viszonyítva tenné a kritika mérlegére a múltbeli tevékenységet, rámutatva mozdító erejére, előremutató jellegére s máig élő tanulságaira is.

Szelestei N. László könyve három évszázados születési évfordulóval összefüggésben került ugyan kiadásra, célját s tartalmát tekintve azonban csakis a literátori tevékenység megismerését kívánja szolgáltatni, s ahelyett hogy dicsérő méltatásba bocsátkoznék, jövendő kritikái mérlegelésnek veti meg szilárd alapját. S teszi ezt, ami külön kiemelést érdemel, Bél Mátyást illetően, akivel szemben mind irodalomtörténetünket, mind történelemtudományunkat súlyos adosságok terhelik. Legkiválóbb 18. századi tudósunknak mai igényeinknek megfelelő életrajza, nagy jelentőségű munkásságának kellő értékelése mindaddig hiányzik; nem meglepő hát, ha e kimagasló polihisztor életműve — bár az utóbbi időben több megye buzgólkodott tőle származó egykori történeti-földrajzi leírásának magyar fordításban való közzinccse tételén — még távolról sem foglalta el megillető helyét történeti köztudatunkban. Tudjuk, erre több körülmény szolgálhat, ha mentségül nem is, legalább magyarázatul. Megjelenési

formájukat tekintve, ilyen műveinek latinsága, mely a kutatók egyre tágabb köre elé állít nehezen leküzdhető akadályokat. Ami pedig tartalmukat illeti, a tudásanyagának kémiától egészen társadalomleírásig terjedő rendkívüli sokoldalúsága, hogy megfelelő mérlegelésben lehessen része, az érdekelt szaktudományok történeti szempontokat érvényesítő együttműködését tenné szükségessé.

A nehézségeket tetézi, hogy amit Bél Mátyás alkotott, legnagyobb-részt szinte áttekinthetetlenül szétszóródott. Tudós műhelyének hatalmas terméséből csak kisebb hányad látott nyomtatásban napvilágot, a többi kéziratban maradt, s Bél 1749-ben bekövetkezett halála után többé-kevésbé viszontagságos sorsra jutott. Maga azt szeretete volna, ha részben befejezett, részben még a feldolgozás útján járó munkáit legidősebb fia: Bél Károly András, ki Lipcsében lett professzor, rendezi majd sajtó alá, ám várározása nem teljesült. Pedig amint ez utóbbi, a hazai tudományos körök is tisztában voltak a kéziratok nagy értékével, másolgatták, amihez hozzájuthattak közülük, felhasználták adataikat kiadványaikban, további munkára is ösztönzést nyertek belőlük. Az egykorúak s a következő nemzedékek által tanúsított megbecsülésnek, ami az eredeti kéziratok megszerzésére való törekvésben is tetet őlött, nem kis szerepe volt azok szétszóródásában. Könyvének bevezetőjéül Szelestei N. László tanulmányosan világít rá Bél Mátyás kézíratainak sorsára, saját széles körű kutatásai alapján, forrásértékű bő jegyzetek kíséretében. Túl azon, hogy az egykori pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában is maradtak Bélnék kézíratai — ezek ma egyelőre hozzáférhetetlenek, de Szelestei róluk is ad tájékoztatást könyve függelékében régebbi ismertetések nyomán —, s hogy Bél Károly Andrásához is került Lipcsébe közülük, fő részük Bél Mátyás özvegyénél maradt, aki eladásuk révén igyekezett sorsán könnyíteni. Elsőnek 1762-ben Kollár Ádám Ferenc, a bécsi Hofbibliothek könyvtárosa vásárolt a kéziratokból; ezeket a Magyar Országos Levéltár őrzi. Hét esztendő múlva gróf Batthyány József kalocsai érsek szerezte meg az özvegytől a többi 1187 forintot; ezek egy része a hajón Kalocsára szállítás közben jelentős vízkárt szenvedett, úgy kerültek aztán Pestre, Pozsonyba, végül Esztergomba; a vesztesség a Szelestei által könyve függelékében közölt jegyzékkel való egybevetés alapján becsülhető föl, melyet Miller Ferdinánd még a szállítás előtt készített róluk. Bél Károly András hagyatékának lipcsei árverése során Ráday Gedeon vett meg értékes részt Bél Mátyás kézírataiból: ez a Ráday-Gyűjteményben található. Számos további kézírata került azután gróf Széchényi Ferenc nagycenki könyvtárából s más gyűjtők, mint Jankovich Miklós révén az Országos Széchényi Könyvtár kézírattárába. Mindez azonban csak most, Szelestei kutatásainak köszönhetően válik világgossá számunkra; ő nem ok nélkül marasztalja el az eddigi Bél

Mátyás-irodalmat ilyenformán: „Sajnos, az alapvetést, vagyis Bél Mátyás kiadott és kéziratban maradt műveinek jegyzékét, hagyatékának számbavételét nem végezte el senki.”

Könyve ebben gyökeres fordulatot jelent, ami az említett négy fő lelőhelyen őrzött kéziratokat illeti. A leltári sorrendet követve, nem kevesebb mint 654 tételben számlálja elő őket, a pontos címadáson és mennyiségi megjelölésen kívül lehetőleg tárgyukra, sajátkezü voltukra vagy közreműködőktől származásukra illetőleg Bél javításaira és kiegészítéseire, valamint a kéziratok fogalmazvány, tisztázatai vagy másolat jellegére is világot vetve; mindezt gondos hely- és névmutató egészíti ki s teszi jól használhatóvá. Különösen nagy munkával járt az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött Bél-kéziratok feltárása és katalogizálása, ezeket ugyanis rendezések során összefüggésükből, sőt nemegyszer fizikai egybetartozásukból is kiszakítva osztották be a nagy Batthyány-gyűjtemény tárgyi csoportjaiba, anélkül, hogy eredetükre a leltárakban mindig utaltak volna; márpedig az esztergomi anyag a négy fő lelőhelyen jegyzékbe vett tételeknek közel 94%-át alkotta. Külön kiemelését kíván a gondos figyelem, mellyel Szelestei N. László a kéziratok szerzőségének vizsgálata során Bél Mátyás fő műve: a *Notitia Hungariae novae historico geographica* létrejöttének tisztázásához járult hozzá. Könyve nemcsak eddigi felületes megállapítások és téves nézetek kiküszöböléséhez nyújt hathatós segítséget, hanem végre széles és biztos fundamentummal szolgál a további Bél Mátyás-kutatások számára. Fölöttébb kívánatos, hogy e lényeges forrásfeltáráshoz kiegészítésül módja nyíljon a kisebb jelentőségű hazai, szlovákiai, bécsi és németországi lelőhelyeken őrzött Bél-kéziratok hasonló példamutató katalógusát is hozzáfűzni. (MTA Könyvtára, 1984.)

WELLMANN IMRE

ADATTÁR XVI–XVIII. SZÁZADI SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ 11–12. KÖTET

SZERKESZTI: KESERŐ BÁLINT

Az Adattár-vállalkozás történetében a 11. kötettől tárgyi szempontból s a feldolgozási eljárások tekintetében is homogénebb, „zártabb sorozatot” ígér az első tíz kötettről számot adó szerkesztői tájé-